

Alojz Jembrih

Pogovor
uz pretisak glagoljičkoga
Novoga testamenta
[1562.|1563.]

Afterword
to the Reprint of the Glagolitic
New Testament
[1562|1563]

Drugo ispravljeno i dopunjeno
izdanje

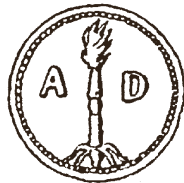
Zagreb, 2016.

Sadržaj

I. Od poticaja i priprema do glagoljičkoga	
<i>Novoga testamenta</i> [1562./1563.].....	5
Uvod.....	5
Tragom naziva i kontroverzi o tiskari u Urachu	7
Višestruka vrijednost u znanstvenome obzorju.....	18
Trubarova skrb za hrvatski prijevod Biblije	22
Stipan Konzul, prvi prevoditelj	
Novoga testamenta, i pripreme za tiskanje.....	28
Prvi probni glagoljički otisak.....	30
Nesuglasje oko maloga glagoljičkoga <i>Katekizma</i> [1561.]	33
Ispravak netočne atribucije	
predgovora u malom glagoljičkom <i>Katekizmu</i> [1561.]	35
Apel ili molba za ispravnost prijevoda	39
Zametak sumnje (nepovjerenja) i nesporazuma	41
Na crti biblijske vjerodostojnosti i jezične razumljivosti	43
II. <i>Novi testament</i> [1562./1563.],	
najopsežnije hrvatsko djelo uraške tiskare	49
Suradnici kod prevođenja	
<i>Novoga testamenta</i> [1562./1563.]	58
Drugi o jeziku <i>Novoga testamenta</i> [1562./1563.],	
“viel falsch“	63
Izvori i literatura.....	74
III. Prilozi	
1. Glagoljički autograf Stipana Konzula:	
Ogledni prijevod <i>Novoga testamenta</i> [1562./1563.]	
Transliteracija istoga teksta	83
2. Predgovor Primoža Trubara glagoljičkom	
<i>Novom testamentu</i> [1562./1563.]	107
3. Errata (1562.).....	129
IV. Sažetak na engleskom	153

*Stephanus Consul
Histrianus & v
Lingvintinus. y*

*Antonius ab Alexandro
Dalmata. : y*

Od poticaja i priprema do glagoljičkoga *Novoga testamenta* [1562./1563.]

Uvod

Kad je riječ o hrvatskome protestantskom tiskarstvu u 16. stoljeću, onda se u prvom redu misli na tiskaru koja je djelovala (1561. – 1565.) izvan Hrvatske u Urachu (Njemačka) što ju je 1561. utemeljio, u dogovoru s Primožem Trubarom, Stipanom Konzulom i württemberškim vojvodom Krištofom, barun Ivan Ungnad Weissenwolf od Soneka /Žinek, Koruška/ (1493. – 1564.), i koji ju je najviše novčano podupirao. U hrvatskoj povijesti Ungnad je poznat kao bivši zemaljski kapetan štajerske i hrvatsko-slavonske vojne granice (1543.) u službi Ferdinanda I. (1503. – 1564.), boreći se 37 godina protiv Turaka. Naginjući reformaciji, i napustivši svoje dužnosti i časti u službi Ferdinanda I., Ungnad se uputio 1555. u Württemberg (Njemačka) gdje ga je 1556. domicilno ugostio tamošnji vojvoda Krištof (1515. – 1568.), davši mu na raspolaganje dvorac Amandenhof u Urachu, bivši samostan sv. Amanda u kojemu su prije boravili članovi reda “Braće zajedničkoga života”, koji su u smislu pokreta *devotio moderna* znanstveno i dušobrižnički djelovali od 1477. do 1517. godine.¹ Taj gest württemberškoga vojvode bit će istican kad god je riječ o Ungnadu i njegovu pothvatu. Tako: “Vojvoda Krištof Württemberški primio ga je k sebi, učinio ga svojim savjetnikom i dao mu dvorac Amandenhof u Urachu za stanovanje”.² Ungnad je poslije veći dio prostorija namijenio tiskarskoj djelatnosti i hrvatskome prevodilačkom pothvatu oko prijevoda *Biblije* na hrvatski jezik. Urach je možda Ung-

¹ “Brüder vom gemeinsamen Leben im Sinne der *devotio moderna* wissenschaftlich und seelsorglich gewirkt hatten” (Schreiner, 972:217).

² “Herzog Christoph von Württemberg hat ihn bei sich aufgenommen, zu seinem Rat gemacht und ihm das Schloss Amandenhof in Urach zur Residenz gegeben” (Katičić, 1996:13).

3 “Obwohl Ungnad bei seiner Niederlassung in Urach kaum daran gedacht haben mag, so war es doch nicht völlig bedeutungslos, dass er sich gerade in dieser Stadt eine neue Heimat suchte, wo seit 1477 eine Papiermühle stand, die älteste im ganzen Schwabenland” [“Iako Ungnad, nastanjujući se u Urachu, vjerojatno nije na to pomišljao, ipak nije sasvim beznačajna činjenica da je potražio svoj novi dom upravo u tom gradu, gdje je od 1477. godine postojao mlin za papir, najstariji u cijeloj Švapskoj”] (Zimmermann, 1937:36-58; v. Kidrič, 1978:13-49).

4 O postanku izraza “jugoslovenski” v. Ilešić, 1929:145-164.

5 “(...) bevor Ungnad die Leitung

nad odabrao i zato jer se u njemu nalazila jedna od najstarijih tvornica papira od 1477.³ Koliko je vojvoda württemberški Krištof pomagao hrvatski tisak i poslije, razabire se to iz Trubarova pisma (17. lipnja 1562.) u kojemu, uz ostalo, piše da je “njegova knežja milost milostno nakazala za pomoć začetega hrvaškoga tiska v dveh zadnjih letih 600 renskih goldinarjev (600 rajnskih zlatnika), poleg tega tudi Antonu (Dalmatinu) hrano, gospodu Štefanu (Konzulu) stanovanje, meni je darovala skupaj s podelitvijo uraške župnije, četudi sem bil dolgo odsoten, 100 renskih goldinarjev kot potnino za potovanje sem (v Ljubljano), se poleg tega celo milostno zavezala, da bo to našo cerkev, tudi mene in mojo ženo in otroke ohranila v milostni oskrbi” (Rajhman, 1986:116-117).

TRAGOM NAZIVA I KONTROVERZI O TISKARI U URACHU

Na temelju opće prevoditeljske djelatnosti u Urachu (1561. – 1565.), usmjerene na hrvatsko prevođenje *Biblije* i drugih tekstova, tiskaru je u svojim pismima Ivan Ungnad nazivao: *Windische, Chrobatische und Cirulische Trukheray* (Zimmermann, 1937:45) – slovenska, hrvatska/glagoljička i ćirilička tiskara koju je novčano, s ostalim njemačkim knezovima, najviše podupirao i spomenuti vojvoda Krištof, a povremeno im se pridružio i kralj Maksimilijan II. (1564. – 1576.).

U 20. stoljeću spomenutu su Ungnadovu tiskaru u Urachu njemački proučavatelji reformacije prozvali *Ungnadov biblijski zavod* (“Ungnads uracher Bibelanstalt” ili samo “uracher Bibelanstalt”), neki čak i “Ungnad – Trubarsche Druckerei in Urach”, a neki opet “südslawische Bibelanstalt” (*južnoslavenski biblijski zavod*), a neki pak u bivšoj Jugoslaviji *jugoslavenska tiskara* (sic!), a tim su se nazivima priklanjali i neki hrvatski i slovenski povjesničari književnosti. Poznati slovenist Mirko Rupel pisao je: “Jugoslovanski

biblijski zavod u Urachu, ki ga je pripravil Primož Trubar in ustanovil Ivan Ungnad, je v začetku svojega delovanja izdal več poskusnih listov” (Rupel, 1958:263).⁴ Rupel je tu mislilo na južnoslavenski zavod, ali u njemačkome tekstu piše “(...) prije nego što je Ungnad preuzeo vodstvo nad jugoslavenskim biblijskim zavodom”.⁵ Franjo Bučar (1916.) govori da je bila “jugoslavenska protestantska tiskara u Urachu.” Đuro Šurmin (1898:126): “(...) U Tübingenu (Urachu) podigne već prije tiskaru barun Ivan Ungnada (...)” Branko Vodnik (1913:196, 197): “(...) Ungnad je umah nastojao da podigne hrvatsku tiskaru”; “Duša hrvatske tiskare bio je Ungnad”. Slavko Ježić (1944:97-98): “(...) Prilozima njemačkih staleža, gradova i raznih korporacija osnovao je Ungnad u Urachu hrvatsku tiskaru (...)” Mihovil Kombol (1961:205) spominje “glasovitu hrvatsku tiskaru u Urachu kraj Tübingena”, Krešimir Georgijević (1969:24,28) pak spominje “hrvatsku štampariju u Urachu.” Oskar Sakrausky (1914. – 2006.) je, pišući o Ungnadu, naveo kako je on upotrijebio “čitav svoj imetak za prevođenje i tiskanje evangeličko-luteranske literature na hrvatskom jeziku. Uz suglasnost vojvode Krištofa Württemberškog nastanio se u Urachu blizu Tübingena i ondje je financirao *prevoditeljski zavod* za slovenske i hrvatske tiskovine evangeličkog sadržaja, koji je Trubar osnovao u nekadašnjem samostanu Amandenhof”.⁶ Kao što je razvidno, autor spominje da je Trubar utemeljio “prevodilački zavod” za slovenski i hrvatski tisak evangeličkoga sadržaja. Treba reći da su u Urachu bile tiskane samo tri slovenske knjige: *Augsburgische Konfession* (1562.), *Ene duhovne peisni...* (1563.), *Cerkovna ordinga...* (1564.). Bučar i Fancev (1938:49) u uvodu spominju “hrvatsku protestantsku tiskaru u Urachu kraj Tübingena”, a malo dalje na istoj stranici “izdanja hrvatske tübingenke tiskare” (sic!). Neki od njemačkih autora tu su tiskaru prozvali i “slavenskom tiskarom”.⁷

der jugoslavische Bibelanstalt übernahm” (Rupel, 1957:258).

⁶ “sein ganzes Vermögen für das Übersetzen und Drucken evangelisch-lutherischer Literatur in die kroatische Sprache. Er siedelte sich mit Zustimmung Herzog Christophs von Württemberg in Urach bei Tübingen an und finanzierte die im ehemaligen Amandenstift von Truber begründete *Übersetzungsanstalt* für slowenische und kroatische Drucke evangelischen Inhaltes” (Sakrausky, 1986:8).

⁷ “Der Erfolg der slawischen Druckerei in Urach beruht ohne Zweifel im Zusammenwirken von Truber und Ungnad, wobei sich die jeweiligen Be-

gabungen und Leistungen zumeist auf glückliche Weise ergänzen" ["Za uspjeh slavenske tiskare u Urachu nedvojbeno je bila zaslužna suradnja Trubara i Ungnada, pri čemu su se njihovim talenti i doprinosi uglavnom upotpunjavali na plodonosan način"] (Ehmer, 1995:439).⁸ "Mit seinen Mitteln und Beziehungen errichtete er (Ungnad) im Amandenhof in Urach eine südslawische Bibelanstalt"; "Uracher südslawische Bibelwerk" (Katičić, 1996:13).⁹ "Der Freiherr berechnete keinen Pfening für Wohnung, Beleuchtung und Beheizung, für alles andere aber, das er den am südslawischen Druckunternehmen beschäfti-

Kao što se u mozaiku dosadašnjih sintagmi vidi, u vezi s tiskarom u Urachu, još se uvijek traži adekvatan naziv za nju. Iz dosadašnjih se napisa dobiva dojam da naziv odabire (izmišlja) dotični autor u svome radu. Tako se je u svojoj disertaciji 1976. fra Tadej Stjepan Vojnović odlučio za naziv "*Hrvatski protestantski biblijski zavod*" (Vojnović, 1976:55) koji poslije, u svojoj raspravi iz 2002., preuzima i Borislav Arapović, ali ne držeći ga se dosljedno. Jednom piše: "Hrvatski biblijski zavod u Urachu", drugi put čitamo: "Nastanak hrvatskoga zavoda u Urachu vezan je uz dolazak u Urach 1558. godine baruna Hansa von Ungnada", zatim: "posljednje dvije godine hrvatskoga nakladnoga zavoda u Urachu...", ili: "hrvatska nakladna djelatnost u Urachu...", ili pak: "Pet je godina radio zavod u Urachu...", samo jednom rabi "Kroatische Bibelanstal in Urach" (Arapović, 2002:9,10,11,12,51). Zvonimir Bartolić se u svome radu (1980.) koristi sintagma: "protestantska tiskara u Urachu", "hrvatska tiskara u Urachu", "hrvatski književni zavod". Za Nikolu Crnkovića (1985:104) to je "uraška književna radionica". I Josip Bratulić drži da je Stipan Konzul "organizirao rad na izdanjima Biblijskoga zavoda što ga je u Urachu osnovao Ivan Ungnad" (Bratulić, 1990:17). U Katičića susrećemo nazive u sintagmi: "S pomoću vlastitih sredstava i kontakata osnovao je (Ungnad) u Amandenhofu u Urachu južnoslavenski biblijski zavod", ili "južnoslavensko biblijsko djelo".⁸ I u najnovije vrijeme također susrećemo različite sintagmatske nazive: "Biblijski zavod u Urachu", zatim: "u tiskari hrvatskoga protestantskoga Biblijskog zavoda u Urachu...", i opet: "Djelovanje hrvatskog protestantskog biblijskog zavoda...", ili: "U planu Biblijskog zavoda bilo je..." (Jambrek, 2007:65,66). Kad se pročita rečenica: "Preselio se (Stipan Konzul iz Regensburga) 1560. u Urach, gdje je pomagao Ivanu Ungnada i Primožu Trubaru u djelovanju Biblijskog zavoda i utemeljenju protestantske tiskare" (Jambrek, 2007a:222), dobiva se

Pogled na Amandenhof u Urachu (Bučar, 1910)

dojam i uvjerenje da se radi o dvjema institucijama. U knjizi *Slovenska povijest do prosvjetiteljstva* pročitat ćemo: “(...) Objavljivanjem i širenjem slavenskih protestantskih knjiga trebalo je omogućiti prodor *prave vjere* čak do Carigrada. Mogućnost za nastanak takvih tiskovina pružio je strogi luteran Ivan Ungnad. Organizacijskom pomoći Primoža Trubarua u Urachu (Ungnad) je osnovao Biblijski zavod” (Štih i Simoniti, 2004:259).

Kao što iz dosadašnjih izvora proizlazi, riječ je samo o tiskari! To uostalom navodi i Bučar (1910:59,78-79): “U Urachu uredio je Ungnad u svom dvoru hrvatsku tiskaru u sredini god. 1561.”

Budući da je Ivan Ungnad bio vlasnik i blagajnik uraško-hrvatske tiskare, on je u svome domu, darovanom mu dvorcu Amandenhofu, smjestio većinu djelatnika: slagare, prevoditelje, korektore i druge.⁹ Ili, kako Sakrausky navodi, u dvorcu je radilo četrnaest osoba.¹⁰ Stoga je posve opravdano da se od proučavatelja prijevoda Biblije taj prostor

gten Personen bot, wurde pro Mann und Woche 1 Gulden 60 Kreuzer in Anschlag gebracht” [“Barun nije naplaćivao ni pfeninga za stan, rasvjetu i grijanje, ali je za sve drugo što je nudio osobama koje su radile za južnoslavensko tiskarsko poduzeće tražio 1 gulden i 60 krajcara tjedno po čovjeku”] (Zimmermann, 1937:45).

¹⁰ “Zeitweise arbeiteten in diesem Unternehmen bis zu vierzehn Personen, deren Hauptlasten Hans Ungnad trug. Die Gelder, welche auf Grund der Bittschreiben Ungnads von den deutschen evangelischen Reichsständen und Reichsstädten hereinkamen, wurden ausschliesslich für Druck, Materialkosten,

Einband und Vertrieb verwendet. Genaue Berechnungen des Bücherdruckes liegen heute noch in den Archiven von Tübingen” [“Ponekad bi u tom poduzeću radilo i do četrnaest osoba, a glavni je teret snosio Hans Ungnad. Sredstva koja su dolazila od njemačkih evangeličkih carskih staleža kao rezultat Ungnadovih zamolbenih pisama trošena su isključivo za tisak, materijalne troškove, uvez i distribuciju. Točni izračuni troškova za tisak knjiga čuvaju se još i danas u tübingenskim arhivima.”] (Sakrausky, 1986:9-10).

s djelatnicima u Urachu nazove “Biblijski zavod u Urachu”, odnosno, *Ungnadov biblijski zavod* u kojem su se prevodile i pripremale za tisak, uz ostale, pretežito hrvatske knjige. Prema tome, *Ungnadov biblijski zavod* bavio se i nakladničkom djelatnošću. Svakako, najadekvatniji bi naziv bio *Ungnadova tiskara u Urachu*.

Uza sve to, valja imati na umu i ono što je sam Ungnad u pismu Maksimilijanu II. (12. travnja 1561.) spomenuo, šaljući mu hrvatski glagoljički mali Katekizam: “Vaše Veličanstvo znade dobro, da dosad ništa nije bilo pisano na hrvatskom jeziku o pravoj riječi i vjeri božjoj. To je veliki grijeh za velikaše, koji se u tom pogledu dovoljno ne brinu za svoj narod, tj. za ovce svoje. Bog se smilovao i poslao zato Trubara, da on ove narode bar dijelom privede pravoj vjeri. Zato je Trubar po Božjoj milosti sa Stipanom Konzulom i suradnicima uredio tiskaru sa slavenskim i hrvatskim slovima, i tu je sad tiskao Lutherov hrvatski mali katekizam, koji Vam Trubar, koji je napisao njemački predgovor i dodao svoju propovijed, sada milostivo šalje” (Kostrenčić, 1874:15-19). Dakle, za opremanje tiskare potrebnim slovima, zaslužni su Trubar i Konzul, to je Ungnad vrlo jasno dao do znanja Maksimilijanu II., a to je i nama danas potpuno jasno.

Uza sve što je dosad rečeno o Ungnadovoj tiskari u Urachu, nameće mi se važnim spomenuti još jedan diskurs napisan na početku 20. stoljeća i to od autora koji je svojim napisima o reformaciji u Hrvatskoj bio mnogo desetljeća jedini izvor informacija o toj problematici. No, mora se reći da nije uvijek svoje tvrdnje temeljio na izvorima već su više bile plod subjektivne mašte i paušalnih sudova. Bez obzira što mu se zasluge, koje si je stekao osvjetljavanjem protestantske dionice u hrvatskoj povijesti književnosti, moraju priznati, ipak se danas neke njegove rečenice moraju podvrgnuti kritici i ispravcima. Riječ je o Franji Bučaru (1866. – 1946.), koji je u jednome svome članku ustvrdio da je utjecaj